

[Георги Каприев](#)

[Култура - Брой 2 \(2574\), 20 януари 2010](#)

В писмо до мен и други приятели от 29.11.2009 г. легендарната историчка Анне-Доротее фон ден Бринкен (1934) между другото пише: „Преустройството на висшите училища в стопански предприятия означава една фундаментално погрешна интерпретация на Universitas”. И още: „Това се чува от години из цяла Европа, но никой не се притеснява от този факт”.

Текстът по-долу бе представен пред международната конференция по повод 120-годишнината на СУ (23-25.11.2008). Университетът очевидно не намира мотивационен и финансов ресурс за публикуването на тома, обемащ текстове, включително от световно известни академични фигури. Затова си позволявам да го предложа на вестник „Култура” и да го насоча към образователното министерство и неговия текущ патрон. Което не означава, че боледувам от илюзии, че в режима на стахановско налагане на недомислените нови закони за висшето образование и науката

някой там чете – каквото и да било.

Г.К., на Рождество 2009

Колкото и нашата сесия да е тържествена, самият подбор на темата подсказва тревожност, към която – поради краткостта на наличното време – се насочвам без увод.

Какви са визиите ни за университета, как концепираме неговото бъдеще – подобни въпроси не възникват спонтанно, а под натиска на фактори, генериращи несигурност в настоящото и наскоро предстоящото време. Не ще и дума, тези фактори имат валидност за цялото академично пространство, във всеки случай в Европа и по-специално в нейните държавни университети, а нашият е точно такъв.

Сегашният университетски модел, създаден през втората половина на XIX и съхранил валидността си почти до последната декада на XX век, е в криза, казва ни се, но не се показва в какво се състои тази криза. Защото по своя фундамент става дума не за криза на модела, а за криза на екзистенциалната мотивация. С други думи, в дефицит е мотивът, гарантирал безвъпросното съществуване на университетите през този период.

Казано директно: модерната държава абдикира от ангажимента си към университета, тя не е мотивирана да го субсидира безусловно, доколкото той престава да е част от нейната собствена дефиниция. Още по-директно казано: в националистически структурираната държава на XIX и XX век университетът е системообразуващ елемент.

Един от най-основните аргументи за създаването на Софийския университет е мисията му по формирането на националното съзнание, неговата национална и обществено-възпитателна роля, култивирането от негова страна на един „просветен, разумен национализъм”, както пише Иван Шишманов, при което национализмът се описва като „един от най-мощните културни фактори”, а за пример се дават германските университети с тяхната роля за консолидацията на немската нация и за формирането на националното чувство и достойнство^{footnote}Вж. П. Бояджиева, Университет и общество: два социологически случая, София, 1998, 221-223.^{/footnote}.

Позоваването на немските университети не е случайно. Колкото и тази аргументация да не е откриваема в днешните справочници, том 15 от Meyers Konversations-Lexikon, издаден тъкмо през 1888 г., с нескрита гордост говори за реформаторското движение в тях след 1870/71 г. и през 80-те, дало „ново високо идеално, а именно патриотично съдържание” на университетското дело, довело впрочем до нарастване на числото на катедрите във философските факултети. Текстът свидетелства за подобни развития във Франция и в Италия след 1875 г., при което се подчертава заемането на немския модел там^{footnote}Вж. “Universitäten“, in: Meyers Konversations-Lexikon, t. 15, 1888, 1022-1024.^{/footnote}.

Още през 60-те и 70-те години на XX век на Запад и през 90-те на Изток европейските държави, преформулиращи фундаменталните си приоритети, изгубиха интерес към университетската институция като държавно-формиращ фактор и започнаха да се отнасят към нея като историческо заварено нерентабилно предприятие, което обаче не е прилично да бъде пряко доведено до фалит.

Съвсем естествено в тази ситуация, каквото и да наставляват Брюкселските документи, университетите се подлагат – директно или срамежливо – на стопанско администриране: търси се успешен мениджмънт, който да ги доведе, ако не до излизане на печалба, то поне до минаване на самоиздръжка.

Затова не бива да е изненада, че към университета се прилагат критерии и механизми, присъщи най-вече на сферите на индустриалното производство и производството на услуги, при което водещи стават теми, като непосредствено търсене и предлагане, национален и глобален пазар на труда, актуално състояние и интереси на бизнеса и т.н.

Не е случайно още, че като краен продукт на университетското производство се схваща дипломирането в съответните нива, при което наивно се допуска, че то е вече достатъчно свидетелство за овладяване на някакви умения, от които пък се очаква да намерят непосредствено социално валидно приложение в съответните производствени практики. Неуспехите на мениджърите технократи водят до ускоряване на експериментите и реструктуриранията, привечащи от своя страна академичната общност в споменатото състояние на несигурност и затъването ѝ в бюрократщина.

Днес тази несигурност се излива в мощни дискусии, каквато е например водената вече от години по страниците на „Die Zeit” или във френския печат и даже в монографични текстове, каквато е например появилата се през 2007 г. в издателство *Schwabe* книга *Die Universit?t der Zukunft. Eine Idee im Umbruch?*

. Нямам самочувствието, че бих могъл да добавя нещо принципно ново в този дебат.

Не усещам в себе си мениджърска дарба, вече съм на възраст, която не ми позволява дългосрочни прогнози, и оправянето на света не ми е хоби. Затова в следващите няколко минути ще си позволя да предложа не толкова визии за бъдещето на университета, колкото някакви предупреждения към ентусиастите в тази област. В състояние съм да видя основанията за тревога, но не и да ги превърна в инструмент. По тази причина и основните ми предпоставки са заимствани от другаде, нямам авторска претенция върху тях.

Първата се гради върху тезата на покойния ми баща, че комунизмът ще падне, защото не прави амортизационни начисления: т.нар. социалистическа икономика не калкулираше амортизационни начисления при ценообразуването на продукта (на всеки продукт). Тя, заедно с породилата я система, твореше някакви планове – петилетни и до края на историята, ситуираше се исторически посредством едно идеологически пренаредено минало, а всъщност живееше само и единствено в настоящето, в сегашния ден.

Това обяснява и типичния за системата „волунтаризъм”, включително в икономиката, заедно с нездравата му увереност, че производствените мощности, веднъж създадени, са призвани да функционират по този начин до щастливия край на света, без отчитане нито на тяхното амортизиране, нито на технологическите и каквито и да било развития, без мисъл за конкурентност. Както е известно, комунизмът падна не само поради липсата на амортизационни отчисления, но и заради това.

Втората ми предпоставка е индексът, дефиниран от математика Джон Бъкстън от Университета в Уорик, Англия. Той ми стана известен чрез моя приятел и колега, математика Иван Ланджев{footnote}Срв. http://www.online.bg/kultura/my_html/2319/landjev.htm.{/footnote}, и посочената ми от него статия от 1994 г. на Едгар Дейкстра, тежък авторитет в информатиката от Тексаския университет в Остин{footnote}Вж. <http://www.cs.utexas.edu/users/EWD/transcriptions/EWD11xx/EWD117>.{/footnote}.

Казано най-общо, индексът на Бъкстън е мярка за това колко далеч в бъдещето гледа дадена организация или личност при планиране на действията си. Дължината на този период в години дава стойността на индекса на Бъкстън. Например, за кварталната бакалия този период е 3 години, за вярващия християнин – плюс-минус безкрайност, за средния политик – малко повече от 4 години, по-голямата част от компаниите планират за период до 5 или 10 години, но за управляващите заводи мениджъри периодът е доста по-кратък, защото трябва да пишат 3-месечни отчети. За университетите, посочва Бъкстън, той е от порядъка на 50 години, защото задаването там следва да обслужва интелектуалната структура на поне едно поколение.

Смисълът и преимуществото на индекса на Бъкстън е, че дава прост, морално неутрален, числов израз за успешността на съвместната работа на лица и организации. Обикновено хора или институции с голяма разлика в стойностите на индекса трудно работят заедно и се обвиняват взаимно в некомпетентност. На човека или организацията с по-къс индекс обикновено се вменява недалновидност, докато на тези с по-дълъг индекс - бягане от отговорност.

Добре е индексът на Бъкстън да бъде иман на ум при говоренето за съвместна работа между университети и индустрия, настоява Дейкстра. Той обръща внимание и на това, че целта на индустрията е правенето на пари, при което конкретният продукт има вторично значение. Някакво сериозно взаимодействие между бизнес и наука не би трябвало да се очаква. Опитът да се разбере, обясни и оправдае съществуването на университета от финансова гледна точка е нездрав, добавя Ланджев.

Аз вече заявих, че ще се въздържам от категорични съждения. Затова ще се задоволя само да забележа, че онези, които биха се заели с проблемите около рентабилността на университетите, са длъжни да отчитат показатели, по същество непривични за нормалната мениджърска практика.

Университетът е консервативна и стара институция, стара дори за новата българска държава. Като заедност на магистрите и счоларите, но и заедност на дисциплините, обхващащи фундаменталните знания и интелектуални умения, той е от създаването си призван в обществото, основано върху знанието и експанзиращата рационалност, да удържа цялата структура на този фундамент и да запълва в далечна перспектива празнините, отваряни под натиска на една или друга конюнктура. Иначе казано: калкулирането на амортизационните начисления по отношение на университета

по индекса на Бъкстън има поне две съществени измерения.

Първото от тях е отчитането на процесите на амортизиране на културната макроструктура в поне 50-годишна перспектива, при което тук се има предвид не толкова културата на отделната страна, колкото на Европа, ако не и на целия глобализиращ се свят. Инвестирането в университета следва да бъде влагане на тъкмо тези амортизационни начисления при отчитане на факта, че неговата задача е в дългосрочен план да произвежда потенциала, способен да възстановява или направо да създава наново фрагменти от тази структура, нарушени или разрушени под натиска на една или друга вълна от конюнктури.

Следва още да се мисли за експанзирането на тази структура, нейното разширяване с елементи, актуално неналични досега. Навярно е излишно да се добавя, че едно кратко-или средносрочно калкулиране на академичните процеси може да доведе до производството единствено на калкулирана и калкулируема наука, която очевидно не е науката, способна да се справи със съществените задачи, стоящи пред университета по дефиниция. Веднага признавам, че подобно пресмятане и инвестиране е висш счетоводителски пилотаж, с който аз лично не мога и отказвам да се ангажирам.

Докато чакаме появата на мениджърски гений от много тежък калибър, нека се насочим към второто споменато измерение. Начинът, по който се мисли днес за университета, предполага негласно, че той работи в режим на достъпна му оптималност от гледна точка на собствения му формат. Това обаче не отговаря на действителността.

Начисляването на иманентен за университета амортизационен фонд изисква инвестиране тъкмо в интензифицирането на собствения му потенциал така, както е наличен той в сегашната университетска формула. По това измерение може да се говори много дълго, поради което ще си позволя да маркирам само един пункт, който ми се вижда съществен. Става дума за корупцията.

Преди около два месеца медиите разпространиха, че вследствие на едногодишна акция, на 19.09.2008 г. хърватската полиция е задържала 67 лица, между които 21 професори от университета в Загреб. Става дума за обвинения във взимане на подкупи за уреждане на изпити или за прием в определени факултети. Загребският университет има около 50 000 студенти.

Ще си позволя прогнозата, че при подобно разследване арестуваните преподаватели в София няма да са повече от 21, при което се базирам само на локалния си патриотизъм. Разбира се, финансовите следствени органи са в състояние да установят само материалната корупция. Интелектуалната е обаче не по-малко опасна.

Ако „корупция” не означава нищо друго, освен повреждане, нарушаване, разрушаване, тогава интелектуалното корумпиране е по-широко разпространеното в днешния университет. Става дума за неконтролираното предоставяне на овехтели или по начало негодни „знания” и „умения”, става дума за подмяната на науката с шарлатанства или банализми, лесно привличащи – поради своята елементарност – ленивите умове, каквито не липсват нито между студентите, нито между преподавателите. Става дума най-вече за уютно криещото се зад университетските стени бездарие, кадърно – както вече съм казвал – да конституира свой нерегламентиран световен синдикат.

Колкото и парадоксално да звучи, втрещването в индустриализирането на университета стимулира корупционните практики, доколкото фаворизира количествените критерии и активира бюрократизирането и производството на калкулируема наука. Мислейки за университета обаче, първостепенно се оказва изработването и безкомпромисното прилагане на международно валидни критерии за качество. Спешно следва да се преустанови тълкуването на университета като място за производство на дипломи и принадена стойност. Наложително е да се инвестира в неговото функциониране като място за откриване и усвояване на мисловни практики и умения за иновативно интерпретиране на човешкото битие и света, колкото и патетично да би прозвучало това някому, гледащ отвън.

Изработването на формалния механизъм, гарантиращ действителна ефективност на това инвестиране, не търпи отлагане. Що се отнася до съдържателната му страна, не мисля, че може да бъде изобретено нещо по-ефикасно от старото „единство на изследване, преподаване и тяхната свобода”. Реши ли се проблемът с начисляването и инвестирането на този амортизационен фонд, проблемът с първото споменато измерение ще престане да изглежда съвсем неразрешим.